



## ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

*Ҳамроев Бахриддин Жумакович*

*Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети  
Ҳарбий тайёргарлик ўқув маркази Қуруқликдаги қўшинларни ҳаво  
хужумидан мудофаа цикли ўқитувчиси, резервдаги подполковник.*

**Аннотация.** Ушбу мақолада ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий маданиятни ривожлантиришнинг мазмун-моҳияти, унинг курсант шахсини шакллантиришдаги тарбиявий аҳамияти ва амалий-педагогик механизмлари таҳлил қилинган. Муаллиф ахлоқий маданиятни ҳарбий касбий тайёргарликнинг маънавий таянчи сифатида талқин қилади ҳамда уни ривожлантиришда таълим ва тарбиянинг уйғунлиги, шахсий намуна, жамоавий муҳит, маънавий-маърифий тадбирлар ва рефлексив ёндашувнинг аҳамиятини асослайди. Мақола якунида ҳарбий таълим муассасалари амалиёти учун илмий-услубий таклифлар берилган.

**Калит сўзлар:** ҳарбий таълим, ахлоқий маданият, тарбия, курсант, ватанпарварлик, ҳарбий интизом, маънавий-ахлоқий фазилатлар, шахсий намуна, ҳарбий-педагогик муҳит.

**Abstract.** This article analyzes the essence of developing moral culture in military educational institutions, its educational significance in shaping the cadet's personality, and its practical-pedagogical mechanisms. Moral culture is interpreted as the spiritual basis of military professional training. The study substantiates the importance of the unity of education and upbringing, personal example, collective environment, spiritual-educational activities, and reflective approaches in



developing moral culture. At the end of the article, scientific and methodological recommendations are proposed for the practice of military educational institutions.

**Keywords:** military education, moral culture, upbringing, cadet, patriotism, military discipline, moral qualities, personal example, military-pedagogical environment.

### Кириш

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳар кимнинг таълим олиш ҳуқуқи кафолатланган, давлат эса узлуксиз таълим тизимининг ривожланишини таъминлаши белгиланган. Айти пайтда Конституция Ватанни ҳимоя қилишни ҳар бир фуқаронинг бурчи сифатида белгилайди. Шунинг учун ҳарбий таълим муассасалари фақат мутахассис тайёрлайдиган эмас, балки Ватан тақдирига дахлдор, ҳуқуқий онги юксак, ахлоқий барқарор ва масъулиятли шахсни тарбиялайдиган ижтимоий институт ҳисобланади. [1].

“Таълим тўғрисида”ги Қонунда тарбия аниқ мақсадга йўналтирилган, ёш авлоднинг онги, маънавий-ахлоқий қадриятлари ва дунёқарашини шакллантирувчи тизимли жараён сифатида талқин этилади. Шунингдек, давлат таълим стандартлари таълим мазмуни ва сифатига доир талаблар мажмуи экани белгиланган. Демак, ҳарбий таълим муассасасида ахлоқий маданиятни шакллантириш қўшимча эмас, балки таълим сифати ва тарбия самарадорлигининг ажралмас мезонидир [2].

2023–2027 йилларга мўлжалланган ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепцияси мазкур жараённи кўп босқичли, тизимли, мақсадли ва мувофиқлаштирилган фаолият деб баҳолайди. Унда ёшларда Ватанга садоқат, фуқаролик бурчига масъул муносабат, жамият ва давлат манфаатларини ҳимоя қилишга тайёрликни шакллантириш асосий вазифа сифатида қўйилган. Бу эса ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий



маданиятни ривожлантириш масаласи давлат сиёсати даражасидаги устувор йўналиш эканини кўрсатади [3].

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармонида инсон капитали, таълим-тарбия сифати, ёшларни ватанпарварлик ва юксак маънавий фазилатлар асосида тарбиялашга устувор аҳамият қаратилган бўлиб, бу ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий маданиятни ривожлантириш масаласининг стратегик аҳамиятга эга эканини кўрсатади [6].

Шу билан бирга, 2018 йилда қабул қилинган Қуролли Кучларда маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини оширишга доир қарорда ҳарбий хизматчиларнинг билими ва маънавий савиясини юксалтириш, ахлоқий-руҳий хислатлари ҳамда ҳуқуқий билимларини мустаҳкамлаш учун самарали механизмлар зарурлиги алоҳида қайд этилган. Ҳужжатда мавжуд камчиликлар, жумладан, давлат ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликнинг етарли даражада эмаслиги кўрсатиб ўтилгани, масаланинг амалий долзарблигини янада кучайтиради [4].

### **Ахлоқий маданиятнинг мазмун-моҳияти**

Ҳарбий таълим муассасаси шароитида ахлоқий маданиятни курсантнинг ички эътиқоди, хизмат бурчига муносабати, муомала одоби, интизомга онгли бўйсунishi, адолатпарварлиги, жамоа олдидаги масъулияти ва касбий шарафни англашида намоён бўладиган интеграл шахсий сифат деб тушуниш мақсадга мувофиқ. Бундай маданият ташқи назорат таъсирида эмас, балки ички қадрият ва виждон механизми асосида барқарор хулқ-атвори таъминлайди. Ҳарбий муҳитда бу сифат жанговор тайёргарликнинг маънавий пойдеворига айланади [5].

Ахлоқий маданиятнинг таркибий қисмлари сифатида қуйидагиларни ажратиш мумкин: Ватанга садоқат, ҳарбий қасам ва бурчга ҳурмат, катта-кичikka нисбатан муомала маданияти, жамоавийлик, ҳалоллик, интизом,



хуқуқий онг, ахборот ва ғоявий таҳдидларга нисбатан мафкуравий иммунитет. Бу сифатлар курсантни фақат яхши ўқувчи эмас, балки келажақда бўлинма манфаатини шахсий манфаатдан устун қўя оладиган офицер сифатида шакллантиради [4].

### **Ахлоқий маданиятни ривожлантиришнинг тарбиявий аҳамияти**

Биринчидан, ахлоқий маданият курсант шахсида барқарор фуқаролик позициясини шакллантиради. Ватан ҳимоясини конституциявий бурч сифатида англаш курсантда хизматга расмий мажбурият сифатида эмас, балки маънавий масъулият сифатида қарашни кучайтиради. Бу эса ҳарбий касбнинг ижтимоий моҳиятини чуқур ҳис этишга хизмат қилади [1].

Иккинчидан, ахлоқий маданият ҳарбий интизомнинг ички асосини яратади. Интизом фақат буйруққа кўр-кўрона итоат эмас; у қонун, низом ва қоидаларга онгли риоя этиш, хизмат вазифасини виждонан бажариш, вақт ва масъулият қадрини англаш демакдир. Ахлоқий тарбияси кучли курсант ташқи назорат бўлмаган ҳолатда ҳам тўғри қарор қабул қилишга мойил бўлади [5].

Учинчидан, ахлоқий маданият жамоада соғлом маънавий-руҳий муҳитни таъминлайди. Ўзаро ҳурмат, ҳамжихатлик, ўртоқлик, танқид ва ўзини-ўзи танқид маданияти, раҳбарлик ва бўйсунув муносабатларида адолат тамойили ҳарбий жамоанинг барқарорлигига хизмат қилади. Айниқса, курсантлик даврида шаклланган муомала ва муносабат маданияти кейинги хизмат фаолиятида бошқарув услубига бевосита таъсир кўрсатади [4].

Тўртинчидан, ахлоқий маданият деструктив ғоялар, ёт ахборот таъсири ва турли мафкуравий таҳдидларга қарши барқарор иммунитетни шакллантиради. Қуролли Кучлар тизимида маънавий-маърифий ишларни такомиллаштиришга қаратилган хужжатларда ҳам айнан мафкуравий иммунитетни шаклланган, бурчига садоқатли ҳарбий хизматчиларни тайёрлаш



устувор вазифа сифатида белгиланган. Демак, ахлоқий маданият миллий хавфсизлик билан ҳам узвий боғлиқ тарбиявий омилдир [4].

### **Ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари**

Ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий маданиятни ривожлантириш учун, аввало, таълим ва тарбия ишларининг уйғунлигини таъминлаш лозим. 2018 йилги концепцияда илмийлик, тарихийлик, мунтазамлилик, фаоллик, таълим ва тарбиянинг уйғунлиги ҳамда тарбия жараёни изчиллиги асосий принциплар сифатида қайд этилган. Бу эса ахлоқий тарбия алоҳида тадбир эмас, балки ўқув машғулоти, саф тайёргарлиги, хизмат фаолияти, мустақил иш ва кундалик муомалага сингдирилган тизим бўлиши кераклигини англатади [5].

Иккинчи муҳим шарт — шахсий намуна. Ҳужжатларда ишонтириш, машқ қилдириш, кузатиш, рағбатлантириш ҳамда ўрнак кўрсатиш ва шахсий намуна тарбиянинг устувор усуллари сифатида келтирилган. Дарҳақиқат, командир ёки педагогнинг шахсий одоби, нутқи, адолати, талабчанлиги ва инсоний муносабати курсант онгига энг кучли тарбиявий таъсир кўрсатади. Ахлоқий маданият кўпроқ “кўрсатиш” орқали юқади, фақат “айтириш” орқали эмас [5].

Учинчи шарт — маънавий-маърифий ишларнинг ранг-баранг шакллари қўллашдир. Илмий-амалий анжуманлар, савол-жавоб кечалари, китобхонлик, баҳс-мунозара, семинар-тренинг, фахрийлар ва ибратли инсонлар билан учрашувлар, экскурсиялар каби шакллар нафақат ахборот беради, балки курсантда хиссий муносабат, шахсий хулоса ва қадриятга асосланган позицияни шакллантиради. Шундай тадбирлар ахлоқий билимни ахлоқий ишончга айлантиради [5].

Тўртинчи шарт — рефлексив тарбия муҳитини яратиш. Курсант ўз хулқи, қарорлари, муомаласи ва жамоадаги ўрнини баҳолай олиши керак. Бунинг



учун тарбиявий суҳбатлар, воқеа-тахлил, ахлоқий дилеммаларни муҳокама қилиш, “офицерлик шарафи”, “бурч ва виждон”, “буйруқ ва масъулият” каби мавзуларда мунозаралар ўтказиш самарали ҳисобланади. Бу усуллар ахлоқий нормани ёдлаш эмас, уни англаш ва амалда қўллашга ўргатади.

### **Амалий таклифлар**

Ҳарбий таълим муассасалари амалиётида қуйидаги йўналишларга эътиборни кучайтириш мақсадга мувофиқ:

#### **1. Ахлоқий компонентни барча фанларга интеграция қилиш.**

Тактик, ҳуқуқий, психологик ва махсус фанлар мазмунига ахлоқий танлов, масъулият, жамоавийлик ва раҳбарлик маданиятига доир кейсларни киритиш зарур.

#### **2. “Шахсий намуна” институтини кучайтириш.**

Командир ва ўқитувчилар учун тарбиявий лидерлик, педагогик этика ва мулоқот маданияти бўйича доимий семинарлар ташкил этиш лозим.

#### **3. Курсантнинг ахлоқий ривожланишини мониторинг қилиш.**

Фақат интизомий кўрсаткичлар эмас, балки жамоадаги муносабат, ташаббускорлик, масъулият, нутқ маданияти ва рефлексив қобилият каби мезонлар ҳам баҳоланиши керак.

#### **4. Тарихий хотира ва миллий қадриятларга таяниш.**

Жадидлар, миллий қаҳрамонлар, ҳарбий жасорат намунаси кўрсатган шахслар ҳаёти асосида тарбиявий модуллар ишлаб чиқиш самарали бўлади.

#### **5. Оила, маҳалла ва жамоатчилик билан ҳамкорликни**

**кучайтириш.** Ахлоқий барқарорлик фақат муассаса ичида эмас, балки кенг ижтимоий муҳит билан уйғунликда мустаҳкамланади [4].

### **Хулоса**

Ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий маданиятни ривожлантириш курсантни ҳарбий касбга тайёрлашнинг иккинчи даражали эмас, балки



марказий вазифаларидан биридир. Чунки ҳарбий профессионализм ахлоқий пойдеворсиз барқарор бўла олмайди. Ахлоқий маданият курсантда бурчга садоқат, онгли интизом, жамоага ҳурмат, шахсий масъулият, раҳбарлик қобилияти ва мафкуравий иммунитетни шакллантиради. Шу маънода, ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий маданиятни ривожлантириш “Ўзбекистон — 2030” стратегиясида белгиланган инсон капитали сифатини ошириш, маънавий етук ва ватанпарвар ёшларни тарбиялаш вазифалари билан ҳамоҳангдир [6].

Шу боис ҳарбий таълим муассасаларида тарбия жараёнини ахлоқий маданиятни ривожлантиришга йўналтирилган яхлит педагогик тизим сифатида ташкил этиш давр талаби ҳисобланади [4].

### **Фойдаланилган адабиётлар**

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 2023 йил 30 апрель.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ-637-сон, 2020 йил 23 сентябрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023–2027 йилларда ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ишлари самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги 267-сон қарори, 2023 йил 29 июнь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий хизматчиларининг маънавий-маърифий савиясини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ-3898-сон қарори, 2018 йил 4 август.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.02.2018 йилдаги 140-сон қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони, 2023 йил 11 сентябрь.